

על הפרשן הקראי יפת בן עלי ופירושו לספר הושע

ספרות הקראים נמצא בכתבי־יד ולא יצא לאור בדפוס. הקראים, כמו הרבניים בתקופת הגאונים, כתבו חלק ניכר מחיבוריהם בשפה הערבית־היהודית, ומהדורות מדעיות של חיבורי הקראים היוצאות לאור בדפוס מתורגמות לא לעברית אלא לשפות זרות.

במצב עניינים זה הוצאה לאור של פירושו של יפת בן עלי לספר הושע, שנכתב בערבית־יהודית, עם תרגום לעברית ולצדו הערות מאירות עניינים ודיון מפורט, היא אירוע שאי אפשר להגזים בחשיבותו. אני תקווה שזוהי סנונית המבשרת את האביב, או כלשון הקראים, 'שושן' המבשר את האביב, שכן לדברי סלמון בן ירוחם, אחד מאבלי ציון בירושלים, נקראה קהילת הקראים בעירו 'שושנים', מפני שכשם שהשושנים משרים את האביב, כך מבשרת קהילת הקראים בירושלים את ישועתם של ישראל, בהשיבה את ישראל למקרא, ובהרחיקה אותם מספרות התורה שבעל־פה, שאינה אלא סטייה מתורה האלוהים.

יפת בן עלי הוא גדול הפרשנים הקראים שפעלו בירושלים. הוא פירש את המקרא כולו בערבית־יהודית בשנים 960-1000, וכמעט כל יצירתו השתמרה בכתבי־יד. המהדירים מציינים סיבות רבות שהניעו להוציא לאור דווקא את פירושו של יפת להושע, ביניהן נגישות כתבי־היד, היכולת להשוות את הפירוש לקודמו, פירושו של דניאל אלקומסי, שפעל בירושלים ברבע האחרון של המאה התשיעית ובראשית המאה העשירית, ואשר פירושו העברי לתרי עשר נמצא בידינו.¹ היותו של ספר הושע הראשון מבין תרי עשר הנביאים שימש עילה ליפת להציג במבוא לפירושו לספר את תפקידי הנבואה, וכך אנו יוצאים נשכרים בהבנתה של הנבואה לשיטתו.

מאירה פוליאק ואליעזר שלוסברג, פירוש יפת בן עלי לספר הושע, רמת־גן: אוניברסיטת בר־אילן, תשס"ט, 508 + [4] עמ'

הקראים, אבלי ציון, שהתיישבו בירושלים החל ברבע האחרון של המאה התשיעית, וששכנו בה עד מסע הצלב הראשון, יצרו יצירה עשירה ורבת אנפין בתחומי פרשנות המקרא, התאולוגיה, הלשון העברית והמילונאות. יצירה זו, שהיא רבת חשיבות לתרבות היהודית, עלומה ברובה לקורא העברי. סיבות רבות לכך. רובה המכריע של

1 דניאל אלקומסי, פתרון שנים עשר, מהדורת י"ד מרקון, ירושלים תשי"ח.

יפת על פרשנות הפשט הרבנית שצמחה דורות אחריו, ובעיקר להשפעתו על אברהם אבן עזרא (ראב"ע) ובאופן עקיף על ר' דוד קמחי (רד"ק).

החלק השני של הספר נקרא 'מהדורה', ובו ימצאו הקוראים את המקור הערבי של התרגום והפירוש של יפת להושע – על סמך חמישה כתבי־יד ואחד־עשר קטעי גניזה³ – ואת התרגום העברי של החיבור. התרגום מלווה בהערות, והקוראים ימצאו בהערות יקרות ערך השוואה פרטנית למקורות ההשפעה של יפת, שהוזכרו לעיל, וכן לפרשני הרבניים, שפעלו בדורו ולאחריו, ואף ספרות המדקדקים הרבניים אינה נעדרת מאפראט מדעי נרחב זה.

חבל שמהדורה מושקעת זו, שמציגה את עבודתו של יפת במכלול כה רחב, חסרה כלים ביבליוגרפיים ראויים. במדור המקורות ימצאו הקוראים את פסוקי המקרא בלבד. רשימת כתבי־היד כוללת אך ורק את כתבי־היד של פירוש יפת להושע. מפתח נושאים אין בספר כלל. כותרת מדור הביבליוגרפיה היא: 'רשימה ביבליוגרפית עיקרית'. לקוראי הספר הבקיאים בערבית יהודית יכלה המהדורה להיות ידידותית יותר לו היה כל דף תרגום מעומד מול דף המקור. בשל המרחק הרב שבין המקור לתרגום, שמה היה כדאי להדפיס מילים עבריות במקור הערבי באותיות עבות. למשל בפירוש לפרק ד פסוק א נכתבו המילים 'אמת חסד ודעת אלהים' במקור הערבי בעברית (עמ' 301).

כל ההערות הטכניות הללו אין בהן כדי להפחית כהוא זה מערכו של חיבור זה, ולא אתפלא אם היעדרם של הכלים הביבליוגרפיים נובעת מבעיות תקציב.

הספר שלפנינו מחולק לשני חלקים עיקריים. החלק הראשון נקרא 'מבוא כללי'. במבוא זה ימצאו הקוראים פתח לא רק להבנת פירושו של יפת להושע, אלא להבנת גישתו לנבואה בכלל ודרכו בפירושה. יפת שם דגש בפירושו על הכלים הספרותיים שנעשה בהם שימוש בחיבור המקראי שעמד לפניו, ועל כן הקדישו המהדירים מקום נרחב להציג את שיטת ניתוחו הספרותי של הטקסט, לצד ניתוחו מבחינה תמטית. כמו כן ימצאו הקוראים דיון מפורט במקורות שהשתמש בהם יפת בתרגומו ובפירושו. אף נעשה ניסיון להבין את פירושו של יפת במסגרת היצירה הקראית בתקופת הגאונים. בין חכמי הקראים מוזכרים יוסף אבן נוח, אברהם בן דוד אלפאסי ויעקוב אלקרסאני. מקום נרחב מוקדש להשוואה בין פירושו של יפת להושע לפירושו של קודמו הקרא הניאל אלקומסי, שהוא כעין גיבור משנה בספר זה, וכנאמר לעיל הימצאות פירושו של אלקומסי להושע היא אחת העילות לההדרת פירושו של יפת להושע דווקא. יפת, כמו קראים אחרים, ידע היטב את מקורות חז"ל ולא התעלם מהם,² ועל כן לא היסס לעשות שימוש בתרגומים הארמיים שקדמו לו (עמ' 91–92) ובמדרשי חז"ל שהתאימו לצרכיו. יפת התפלמס לא אחת עם חכמי הרבנים בדורו, ובראש ובראשונה עם סעדיה גאון, אך השפעת הגאון אינה נעדרת מיצירתו. סעדיה גאון אינו מוזכר בפירוש יפת להושע, וספק אם פירש את ספר הושע, אך ייתכן שהגאון התייחס אל יפת בחיבורו 'מסאיל מן תרי־עשר' (עמ' 92–96). לאורך כל הספר המחברים מאירים את עינינו על השפעת הספרות הערבית־המוסלמית על יפת. מקום נרחב מוקדש להבנת השפעתו של

1 פירוש יפת להושע. ראו: P. Birnbaum, *The Arabic Commentary of Yefet Ben 'Ali the Karaite on the Book of Hosea*, Philadelphia 1942. במהדורה זו שלפנינו כתבי־יד שלא היו בידי.

2 בכתבי הקראים גנזים מקורות חז"ל רבים. ראו: ע' תירוש־בקר, גנזי חז"ל בספרות הקראית בימי הביניים, ירושלים תשע"ב.

3 בעבר הוציא לאור בירנבאום מהדורה אקלקטית של

א. לדרכו הפרשנית של יפת בפירושו להושע

1. הניתוח הלשוני-ההקשרי של הטקסט

כאמור לעיל גיבור משנה של ספר זה הוא דניאל אלקומסי, שכן השוואת פירושו של יפת לפירושו של קודמו זה מלמדת על פריצת הדרך בדרכו הפרשנית בהשוואה לאבלי ציון הקראים שקדמו לו. המעיינים בפירושו של דניאל אלקומסי לתרי עשר, שכתוב עברית, ימצאו בו שני רובדי פרשנות בד בבד. ברובד האחד ניסה דניאל אלקומסי ללמוד את הפסוק בהקשרו הלשוני-ההיסטורי, ובכך לדברי המחברים היה מראשוני הפשטנים והקדים בדורות רבים את פשטני המקרא הרבניים. לרובד זה קרא אלקומסי 'הגלוי והנודע'. לצד רובד זה מצא אלקומסי רובד שמתייחס לתקופה שבה חי וקרא לו 'סתור ונעלם'.⁴ ברובד זה נקט גישה המכונה במחקר גישה פרוגנוסטית, משיחית, אך המחברים כאן מכנים אותה אקטואלית (עמ' 17). במסגרת פרשנות זו למד אלקומסי על המצב בעולם בזמנו ועל התפקיד המוטל על תנועתו בהווה ובעתיד לבוא. מטבע הדברים רובד זה מצריך פירוש אלגורי המתרחק מפשט הכתוב. המחברים מציינים שיפת היה חייב לאלקומסי לא מעט, ולא זנח לחלוטין את ההיבט האקטואלי של נבואת הושע (עמ' 34-40), אך מתוך השוואה פרטנית בין שני הפירושים אנו לומדים לדעת שברוב פירושו הושע התרחק יפת מהאקטואליזציה של הנבואה או מיתן אותה. כך הצטמצם מאליו הפירוש האלגורי היוצא מיד פשוטו, שמכונה בפירושו זה לספר הושע 'תאוויל', דהיינו פירוש שלא על פי ההקשר, פירוש שהוא בדרך כלל אלגורי (עמ' 70). בפירושים לספרים אחרים מכונה פירוש זה אף 'באטן' (נסתר).

לשיטתו של יפת רוב הנבואות של הושע התייחסו בעיקרן לבני דורו של הנביא ולא לעתיד הרחוק. על כן הרחיב יפת את כלי הפרשנות הלשוניים-ההקשריים, דהיינו חתר לרובד הגלוי של הכתוב ('זאהר'), שהמחברים רואים בו פשט לכל דבר (עמ' 69).

במבואו לפירוש התורה לימדנו ראב"ע מהם שני הכלים הנחוצים לפרשן הנוהג על דרך הפשט: 'בעבותות הדקדוק נקשר ובעיני הדעת יכשר', דהיינו איש הפשט נדרש לידע לשוני ולבחינת הטקסט באמצעות התבונה. אשר ללשון, יפת נסמך על מסורת דקדוקית שפיתחו כבר קודמיו הקראים, כגון החכם הירושלמי יוסף אבן נוח. עם זאת יפת עדיין לא שם דגש על הניתוח הדקדוקי בפרשנות כפי שעשו חכמי הקראים המאוחרים ממנו. אשר לתבונה, המעתולה, שדגלה בעיון שכלי בקוראן, ושהשפיעה על הקראים כבר מראשית דרכה, כפי שמעידים כתביו של אלקומסי, היא שסיפקה לקראים כלים תבוניים למכביר.⁵

2. ניתוח הטקסט באמצעות כלים ספרותיים

פריצת דרך נוספת בפרשנות הקראית של יפת, בהשוואה לזו של קודמו אלקומסי, היא התייחסותו אל הטקסט המקראי כאל טקסט ספרותי שעבר עריכה. יפת, כמו קוקסאני, סבר שהטקסט המקראי נערך בידי עורך, 'מְדוֹן' (עמ' 50-57). מעורבותו של העורך בהצגת הטקסט האלוהי פתחה ליפת את הדרך להתייחס אל הספר כאל יצירה ספרותית לכל דבר. נוסף על כך ראה יפת בנבואה סוגה ספרותית, המצריכה עיון בהתאם לכך.

Shammai, 'Major Trends in Karaite Philosophy and Polemics in the Tenth and Eleventh Centuries', M. Polliack (ed.), *Karaite Judaism: A Guide to its History and Literary Sources*, Leiden 2003, pp. 341-344

4 הרברים מתוך פירושו לוויקרא. ראו: N. Wieder, *The Judean Scrolls and Karaism*, Jerusalem 2005, p. 60

5 על השפעת המעתולה על אלקומסי ראו: H. Ben-

שימשה רבות את הקראים, וההבחנה בין מצוות שמעיות למצוות שכליות באה לידי ביטוי גם בפירוש יפת להושע (ראו המבוא להושע, עמ' 259, והפירוש לפרק ב, טז-כב, עמ' 291). כאמור לעיל בפירושו להושע המעיט יפת, שלא כאלקומסי, בפירוש האקטואלי-האלגורי, הרחוק מהפשט, אך הוא לא נמנע מהנסתר, הוא הבאטן והתאויל בערבית, בפירושו לספרי הנבואה ולמה שנחשב בעיניו לטקסטים נבואיים, ושמצא למכביר בספרי התורה ובספרי תהלים, שיר השירים ודניאל. הדיון ברובד הנסתר לצד הדיון ברובד הגלוי הוא שמבדיל את הקראים אבלי ציון מפרשני הפשט הרבניים, שפעלו החל במאה השתים-עשרה – הללו התייחסו לפשט בלבד. נראה שהספרות השיעית הייתה מקור לא אכזב לפירוש הקראי על שני רבדיו. התייחסות למקור זה נעדרת ממחקר זה. יש לזכור שהקראים בירושלים נחשפו להשפעה שיעית עוד בעיראק, ושם הפלג השיעי המכונה השנים-עשר אימץ מאז היעלמותו של האמאם השנים-עשר, בשנת 940, את כלי הפרשנות של המעתולה.⁶ החל בשנת 970, זמן פעילותו של יפת, פעלו הקראים אבלי ציון בירושלים תחת השלטון האסמאעילי-הפאטמי, שכונה אף באטניה, בשל נטייתו הבולטת לפירוש הנסתר בקוראן. יפת התלונן בפירושו האקטואלי לספר דניאל על ניסיונם של המטיפים הפאטמים להניע את היהודים להתאסלם.⁷ אווירה משיחית של סוף המילניום אפפה את הפאטמים, ויפת הספיק לחוות את ראשית שלטונו של הח'ליפה אלחאכם (996-1021), שנחשב בחוגים אסמאעיליים רדיקליים כדמות אלוהית. גדול המטיפים השיעים באותה עת, כרמאני, לא היסס

הבלטת פירוט הכלים הספרותיים שבאמצעותם בחן יפת את הטקסט היא ללא ספק אחד מהישגיו של מחקר זה. יפת לימדנו שבגלל אורך נבואותיהם של ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל הן מוקמו לפני תרי עשר הנביאים. עם זאת הוא ציין שלא כל נבואותיו של הושע הועלו על הכתב. יפת הבחין בין שלושה סגנונות נבואה: דבר, חזון ומשא. הוא בחר להציג הבחנה זו בפירושו להושע א, א, המתחיל בדיבור: 'דבר ה' (עמ' 264). יפת לא הסתפק בפירוש דבריו של הנביא הושע, אלא הציג את הכלים הרטוריים שבהם השתמש, כגון סגנון החיבה (יד, ט) למול סגנון הגינוי (ז, ב) וסגנון התוכחה (ה, ה) (על האמצעים הפואטיים בנבואת הושע לפי הבנתו של יפת ראו עמ' 62-69).

ב. מקורותיו הפרשניים של יפת

עצם כתיבת הפירוש של יפת בערבית-יהודית מעידה על השפעת הערבית והתרבות המוסלמית הסובבת על הקראים, כשם שהשפיעו על הרבניים בתקופת הגאונים. באמצעות הדקדוק הערבי למדו המדקדקים הרבניים והקראים כאחד את כללי הדקדוק והתחביר של הלשון העברית, וכבר עמדתי לעיל על חשיבות הניתוח הלשוני של הטקסט לקראים ששאפו לפירוש פשטי. עם זאת לעתים הכפיף יפת בתרגום הפסוקים את כללי התחביר הערבי לעברי, מתוך רצון להישאר נאמן למקור (על דרכו של יפת בתרגום ראו עמ' 101-113). אין ספק שפרשנות הקוראן שימשה נר לרגליהם של הקראים, שכן המונחים שהם השתמשו בהם בפרשנותם מקורם בפרשנות זו (וראו את רשימת המונחים הערביים-מוסלמיים בעמ' 69-70). כאמור לעיל המעתולה הרציונלית

7 S.M. Stern, 'Fāṭimid Propaganda among Jews according to the Testimony of Yefet b. 'Alī the Karaite', idem, *Studies in Early Ismā'īlism*, Jerusalem & Leiden 1983, pp. 84-95

6 W. Madelung, 'Imāmism and Mu'tazilite Theology', T. Fahd (ed.), *Le Shī'ism Imāmīte*, Paris 1970, pp. 13-29

מורה צדק בשתי הכתות. בפשר חבקוק המפרש הוא מורה צדק, המפרש בפסקנות ובהשראה אלוהית את רזי הנביאים העלומים.¹¹ הקראים האבלים בירושלים חיו במתח משיחי כמו אנשי כת קומראן וככל הנראה בהשראתם. יפת, כמו סלמון בן ירוחם, גרס בפירושו למיכה ב, יב-יג, שהופעת ה'שושנים' היא סימן לתקופת הקץ: 'כשיבוא מועד הקץ ובמקור: אלקין יצמחו מבין האומה "שושנים", "משכילים", "שבי פשע", "שארית יעקב" [...] הם יגרמו לישועה'.¹² גם מפירושו של יפת להושע ט, טז, עולה שהופעת 'שארית שבי פשע' – הלא הם הקראים – היא מסימני הישועה (עמ' 40). בניגוד לאנשי קומראן, שבקרבם כבר פעל מורה צדק, הקראים עדיין ייחלו להופעתו של מורה צדק, הוא אליהו, במדבר. עד הופעתו נדרשו לפרש את הנבואות בכלים תבוניים ולשוניים, שסיפקה ספרות הפרשנות המוסלמית. שימוש בכלים אלה הוא שהביא את דניאל אלקומסי, שכבר הושפע מהמעטולה, להדגיש את הספק בפרשנותו, לעומת פסקנותו של מורה הצדק.

פירושו של אלקומסי להושע רווי בפרשנות פרוגנוסטית משיחית, אלא שכאמור לעיל המחברים דחו מינוח זה והעדיפו לכנותו פירוש אקטואלי. קוראי מחקר זה לא ימצאו מה הם מקורות הנסתר האלגורי האקטואלי בפירושו של אלקומסי. לעיל כבר הצבעתי על מקור אחד, והוא הספרות השיעית לענפיה. המקור השני הוא ספרות קומראן, שגם בה רווח השימוש בגלוי ובנסתר.¹³

ללמוד על תפקידו המשיחי של אלחאכם על ידי פירוש אלגורי לטקסטים נבואיים במקרא.⁸ המעיינים במחקר זה ימצאו לאורך כל הדרך שלילה מוחלטת של השפעת ספרות מגילות קומראן על הקראים בכלל ועל יפת בפרט. אני לעומת זאת נמנה עם מחנה החוקרים הגורסים שהקראים חבים חוב עצום לספרות קומראן הן בדרכי הפרשנות, הן בתאולוגיה והן בהלכה.⁹ אשר לדרכי הפרשנות והתאולוגיה, נפתלי וידר הוא זה שהראה בספר שייחד לנושא זה ובסדרת מאמרים עד כמה הושפעו הפרשנים הקראים בירושלים משיטת הפשרים של כת קומראן לספרי הנבואה. לדידו השפעה זו היא שהביאה את הקראים לפרשנות אקטואלית של הנבואות באמצעים אלגוריים. לאור זיהוי השפעה זו לא היסס לקרוא לפרשנות הקראית לספרי הנבואה: 'פשר קראי', אף שמונח זה לא נמצא בספרות הקראית.¹⁰ פוליאק הראתה במחקריה, כולל בספר זה, שווידר הגזים בהשפעת הפשר על הקראים. מאפיינים רבים של הפשר נעדרים מפרשנות אבלי ציון הקראים, שכן כבני זמנם עמדו לפנייהם כלים פרשניים שהעניקה להם הספרות המוסלמית, והרובד הגלוי בפירושו של יפת והתייחסותו של יפת אל הנבואה כאל טקסט ספרותי מעידים על כך. אלא שפוליאק הגזימה לדעתי בכיוון ההפוך, בשללה לחלוטין מספרות הקראים כל השפעה קומראנית. השוני המהותי בין הפרשנות הקראית לנבואה ובין הפשר הקומראני נובע לדעתי ממעמדו של

11 ראו: מגילת פשר חבקוק, טור ו, שורה 15 – טור ז, שורה 5 (מהדורת ב' ניצן, ירושלים תשמ"ו, עמ' 171).
12 ראו: ארדר (לעיל, הערה 9), עמ' 382, הערה 356. הקראים כינו את עצמם ואת יריביהם בכינויים השאובים מספרות קומראן. ראו: וידר (לעיל, הערה 4), עמ' 129-160.
13 על נגלות ונסתרות במגילות קומראן ראו: י' שיפמן, הלכה, הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, תרגמה

8 P. Kraus, 'Hebräische und syrische Zitate in ismā'īlitischen Schriften', *Der islam*, 19 (1931), pp. 243-263
9 י' ארדר, אבלי ציון הקראים ומגילות קומראן: לתולדות חלופה ליהדות הרבנית, תל-אביב תשס"ד.
10 וידר (לעיל, הערה 4), עמ' 199-213. מהדורה זו כוללת את ספרו של וידר, מאמריו על הקראים וביבליוגרפיה על מחקרים בנושא מגילות ים המלח והקראים.

בהלכה חזיקוני ברעתי שהקראים היו חשופים לספרות קומראן, שכן בפרשנות הקראית למצוות ניתן ביטוי לעמדת אנשי כת קומראן ולמניעיהם. אך ידיעת הלכת קומראן לא הביאה בהכרח לאימוצה. יפת, שהכיר יפה את הלכת קומראן, נמנע לא אחת מלאמצה בשל השלכותיה על חיי היום-יום שלא היו לרוחו. מי שאימוצה מלוא חופניים היו אבלי ציון שבקצה המחנה, ולפניהם בנימין אלנהואנדי, שהקראים העידו שהושפע מכת שכתביה נחשפו במערות, ושעל כן כינה כת המערות. וידר ואחרים עמדו על מסכת המונחים הרבים ששאב דניאל אלקומסי מספרות קומראן. עיון בהלכות אלקומסי לימדני שהוא לא רק אימץ מונחים תאולוגיים מקומראן, אלא אף היה קרוב לה בפרשנותו לטקסטים הלכתיים. מסקנה זו מאששת את המסקנה שהגיעו אליה פוליאק ושלוסברג באשר לתלותו של יפת באלקומסי בפרשנותו להושע, אך בהיותו פרשן עצמאי היה ביכולתו לשים גבולות בינו ובין קודמו ולפרוץ נתיבים חדשים בפרשנות. אני תקווה שההוצאה לאור של פירוש יפת בן עלי להושע והמחקר המקיף על אודותיו יעוררו רבים לפנות ולעיין בפרשנות הקראית למקרא שנכתבה בתקופת הגאונים. ספרם של פוליאק ושלוסברג ישמש להם כלי עזר חשוב להבנת פרשנות זו.

אשר ליפת, אין לטעות – אף שהוא צמצם את הפרשנות הפרוגנוסטית המשיחית בספר הושע, כפי שמוכיח המחקר הנדון כאן, יפת היה אבל ציון בעל תודעה משיחית עמוקה. הקוראים בפירושו למקרא לא יתקשו למצוא תורה משיחית מפורטת עד דק. חלק ניכר מתורה זו נמצא בפירושו לספר שיר השירים, שבו לא מצא כל רובד גלוי, ובמקצת מזמורי תהלים, שהוקדשו לדידו מלכתחילה לתקופת הגולה והגאולה. התייחסות לאירועים פוליטיים ולקורות הימים בימיו אינם חסרים אף הם בפירושו של יפת.

גם בפירושו לספר הושע לא נמנע יפת מפירוש בעל גוון משיחי. כאמור לעיל מכיוון שספר הושע הוא הראשון בספרי תרי עשר הנביאים, אנו יוצאים נשכרים מהצגתו את תפקידי הנבואה במבוא לפירושו. לדבריו על הנביא בראש ובראשונה להפיץ את המצוות בקרב העם (עמ' 259). אבלי ציון הקראים גרסו שהיעדר נביא בגלות הוא גורם מרכזי לחוסר יכולתו של העם לחזור בתשובה, והם הטילו תפקיד זה של הפצת מצוות אמת על מורה הצדק המצופה, ומכאן הדחיפות שראו בבואו, כפי שמעיד הפירוש של יפת להושע ב, טז-כב (עמ' 288-291).¹⁴

לא זה המקום לעסוק בהשפעת ההלכה של מגילות קומראן על הקראים אבלי ציון. מחקרתי

הנביא יעשו מה שכתוב בעמוס ח, יב. בפירוש להושע ג, א-ה (עמ' 299) אנו לומדים על חובת התשובה לאחר שלטון האסלאם לאור הכתוב בעמוס ח, יב. פירושו של יפת לעמוס ח, יא-יב, מוקדש כולו לפעולתם של 'שבי פשע' וה'משכילים' באחרית הימים (אכ"ר אלזמאן) – בחיפושם אחר התורה ואחר מורים ראויים הם יגרמו להופעת מורה צדק. ראו חלק מהפירוש אצל ארדר (לעיל, הערה 9), עמ' 338-339. במגילת ברית דמשק, מגילה שהייתה בידי הקראים, נאמר: 'וכמגשים [...] בלב שלם דרשוהו ויקם להם מורה צדק להדריכם' (ברית דמשק א, ט-י [The Damascus Document]). (Reconsidered, ed. M. Broshi, Jerusalem 1992, p.11

ט' אילן, ירושלים 1993, עמ' 45-53; וידר (שם), עמ' 53-62. נראה שהציפייה של השיעים ל'מהדי', משיחם, הייתה מקור לא אכזב לציפייה הקראית למורה צדק. מאידך, אין להוציא מכלל אפשרות השפעות קומראניות על השיעה הן בעיצוב דמותו של המהדי והן בשיטת הפרשנות של שני רבדים, רובד גלוי ורובד נסתר. הכתוב 'עת לדרוש את ה' עד יבוא ויורה צדק לכם' (הושע י, יב) הוא אחד ממקורות ההשראה של מורה צדק לכת קומראן. המחברים מלמדים אותנו שבעוד שפירושו של אלקומסי לפסוק זה הוא אקטואלי, פירושו של יפת לפסוק חף מכל אקטואליות (עמ' 423, הערה 124). יפת כתב בפירושו לאותו פסוק שאנשי דור